

УДК 347.94(477)

В. Д. Андрійцьо

СИСТЕМА ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ПРОЦЕС ДОКАЗУВАННЯ

Виходячи зі змісту норм цивільного процесуального права, обґрунтовано і зведено у систему принципи, що впливають на процес доказування в цивільній справі. Систему принципів, які впливають на процес доказування, побудовано, виходячи з трирівневої структури норм цивільного процесуального права.

Ключові слова: принципи, правові інститути, доказове право, цивільне процесуальне право, процес доказування.

Питанням систематизації принципів, які впливають на процес доказування у цивільному судочинстві, займалися багато авторів. Але дуже мало хто описував принципи, які впливають на процес доказування, виходячи з більш нижчого рівня, ніж галузь права. Ось чому у доктрині цивільного процесу питання принципів доказового права як підгалузі права або питання принципів окремих правових інститутів, що формують підгалузь доказового права, майже не розглядалося.

Питаннями юридичної природи і структури доказового права займалися такі вчені, як Т. М. Барабаш, Ю. В. Білоусов, С. С. Бичкова, В. І. Бобрик, Н. А. Громов, Є. Ю. Жога, В. В. Комаров, Н. В. Кузнецов, В. А. Новіцкий, Є. О. Нахова, І. В. Решетнікова, Т. В. Сахнова, В. М. Семьонов, В. І. Тертишніков, М. А. Фокіна, С. Я. Фурса, Т. В. Цюра, В. М. Шерстюк, М. Й. Штефан, О. О. Штефан тощо.

Метою цієї статті є визначення та систематизація принципів, які впливають на процес доказування у цивільній справі, виходячи з трирівневої структури норм цивільного процесуального права (галузь права, підгалузь права, правовий інститут).

«Душею» доказового права як підгалузі цивільного процесуального права виступає основний інститут загальної частини, норми якого переважно закріплюють принципи доказового права у цивільному процесі. Ці принципи демонструють своєрідний і закономірний розвиток доказового права, є орієнтиром, який буде спрямовувати вдосконалення цієї підгалузі права, об'єднують її норми в єдине органічне ціле. Доказове право, будучи структурним елементом галузі права, повинно мати інтеграційні елементи, які об'єднують його норми в одне структурне утворення. Якщо галузеві принципи виступають носієм інтеграційних засад на рівні галузі права, то принципи доказового права є показником, з одного боку,

внутрішньогалузевої диференціації, а з іншого – правової інтеграції [1, с. 33–34].

Проте, основне практичне значення норм-принципів доказового права полягає у їх регулятивному впливі на процес доказування в цивільному судочинстві. Не слід забувати, що у змісті того чи іншого принципу приховується визначальне або група визначальних правил поведінки, адресовані суб'єктам доказування, в діяльності яких уособлюються норми доказового права. Тому абсолютно не можна погодитися із висловлюванням А. О. Власова, що не варто перебільшувати роль принципів у праві, оскільки вони виступають положеннями, які виводяться з існуючого права та є другорядними стосовно системи процесуально-правових норм, оскільки обумовлені і залежні від права [2, с. 38]. Крім того, як правильно вказує І. Г. Медведєв, у доказовому процесі суддям не так аж багато доводиться вирішувати процесуальних питань на власний розсуд, оскільки система цінностей, що розчинена в нормативному матеріалі доказового права, складає його основу, принципи, які приводять суддівський розсуд до єдиного знаменника [3, с. 56].

Правда, у теорії цивільного процесу окремі науковці зазначають, що постійні спроби введення у систему нових і нових принципів, так само як і розчленовування загальноновизнаних принципів на частини, може викликати негативне ставлення до поняття принципу і розхитування об'єктивно існуючої системи принципів [4, с. 25]. Пошук нових принципів у більшості випадків є не чим іншим, як використанням нових назв для попередніх принципів або «відокремлення» від існуючого та визнаного принципу якоїнебудь його складової та надання їй невинновданого збільшеного значення [5, с. 56]. Констатація великої кількості принципів, на думку А. Г. Коваленко, не може бути визнана прийнятною з ряду причин: принципи несуть у собі квінтесенцію «сутнього», а сутнісне навряд чи правильно розглядати у безлічі різних проявів, аспектів, сторін; принципи корегуються в історичному і логічному аспекті з динамікою розвитку суспільного устрою і політичного устрою суспільства, в силу чого їм властивий певний консерватизм; у них об'єктивувалися певні правові погляди, що виражають компроміс між «поточною» правовою культурою суспільства, його правовою психологією і потребами носіїв нових економічних відносин; повинні вказувати загальні підходи до вирішення тих або інших завдань [6, с. 190]. Усі, хто займають подібну позицію, заперечують необхідність у виділенні принципів доказового права, вказуючи, що у ньому діють принципи цивільного процесу [7, с. 33, 36]. Можна погодитися з тим, що принципи цивільного процесу також стосуються доказової діяльності, але тим не менше, на нашу думку, є всі підстави виділяти принципи доказового права як підгалузі права, під якими слід розуміти основні засади, правові ідеї, сформульовані в нормах цивільного процесуального права, що показують

особливість процесу доказування у цивільному судочинстві та об'єднують в єдине органічне ціле матеріальні та цивільні процесуальні правові норми в єдине структурно-правове утворення – доказове право.

Перед тим, як упорядкувати у відповідну систему принципи доказового права та здійснювати їх аналіз, слід визначитися із тим, як ці принципи співвідносяться з галузевими принципами, які впливають на процес доказування в цивільному судочинстві. Разом із тим, якщо виходити з рівня структури доказового права як підгалузі, то вона, як і галузь права, базується на правових інститутах. Стосовно принципів доказового права сказане важливе тим, що у правовій та процесуально-правовій літературі вчені давно вже дискутують між собою, чи варто виділяти принципи окремих правових інститутів. Оскільки доказове право базується на правових інститутах загальної та особливої частини, погляд на розглядуване питання з точки зору методології буде мати важливе теоретичне і практичне значення. Щоб не викликати зауважень у безпідставності тверджень про існування принципів окремих правових інститутів, автор коротко обґрунтує свої висновки з цього приводу.

Важливими характеристиками принципів права, на що звертається увага практично всіма процесуалістами, є їх системність, тобто зв'язок принципів між собою за змістом, їх взаємообумовленість і взаємодія [8, с. 152; 9, с. 28]. Проте, системність принципів права при цьому розуміється по-різному, оскільки можна вивести систему принципів окремого правового інституту [10, с. 22–23].

Вперше на існування принципів правових інститутів звернув увагу В. М. Семьонов: в загальній системі принципів права існують такі, які самостійно відображають характер, специфічні риси та особливості інститутів [11, с. 221]. Подібну позицію займають інші науковці [12, с. 99; 13, с. 115; 14].

Разом із тим, окремі вчені заперечують можливість виділення самостійних принципів для правових інститутів. Так, за поглядами А. А. Ференц-Сороцького, принцип процесуального права повинен мати загальнопроцесуальний характер і визначати діяльність у всіх стадіях процесу та у всіх видах проваджень [15, с. 10]. Аналогічну позицію займає Н. А. Чечіна. Вона заперечує існування самостійних принципів правового інституту, зазначаючи, що ті чи інші принципи можуть мати вирішальне значення та проявлятися в одній зі стадій процесу або в деяких правових інститутах, але його загальне значення визначається взаємодією з іншими принципами, пов'язаністю з ними та їх спільним впливом на всі стадії та на всі інститути [16, с. 55]. Можна також назвати ще таких вчених, як О. В. Баулін, Д. Г. Фільченко, які вказують на відсутність власної системи принципів інституту доказування та вплив принципів цивільного процесуального права на процес доказування [17, с. 15].

Проте, зазначені погляди щодо неможливості існування принципів окремих правових інститутів, на нашу думку, обґрунтовано зазнають критики в теорії цивільного процесу. Зокрема, Ю. К. Осипов, аналізуючи твердження Н. А. Чечіної, прямо вказує, що воно містить у собі протиріччя: з одного боку, заперечується існування принципів окремих правових інститутів, але з іншого – зазначається, що деякі принципи можуть мати визначальне значення для якого-небудь самостійного правового інституту, мало того, своїм змістом вичерпувати значення останнього [18]. Виділення тільки принципів окремо взятої галузі права та ігнорування принципів окремо взятих правових інститутів призведе до того, що, з одного боку, принципи, які по суті є принципами окремо взятого правового інституту, будуть включені до складу принципів галузі права тільки на тій підставі, що системність принципів передбачає їх взаємодію та взаємообумовленість, а звідси, і вплив будь-якого принципу на всю галузь права в цілому [19, с. 79–80].

З таким підходом, не можна не помітити деяких невідповідних між собою речей: фактично відбувається підміна критеріїв для класифікації принципів, де замість сфери дії принципів за основу береться його значення для здійснення правосуддя. Проте, це не одне й те ж. Зокрема, Т. В. Цюра вказує, що принципи належності та допустимості доказів мають істотне значення для цивільного судочинства, але оскільки ці принципи діють у межах норм інституту доказів, то їх слід віднести до принципів судового доказування [14].

Не можна не звернути увагу також і на той факт, що для багатьох правових інститутів, які є загальними, характерним буде їх значення для всієї сукупності різнорідних відносин, що формуються в рамках галузі права. А тому твердження про те, що принципи правових інститутів заперечують прояв принципів у межах усієї галузі права, не зовсім відповідає дійсності. Так, інститут відводу (самовідводу) в цивільному процесі є характерним для всіх видів судочинства та всіх видів стадій цивільного процесу. Отже, принципи інституту відводу покликані показати не тільки його сутність і законмірність розвитку, але й будуть мати значення в рамках усього цивільного судочинства при русі цивільної справи від свого початку до її завершення [10, с. 23].

Слід відзначити, що питання про принципи окремих правових інститутів галузі цивільного процесуального права отримало настільки широке поширення серед науковців, що деякі з них на рівні навчального матеріалу виділяють їх як певний рівень принципового забезпечення цивільного судочинства [20, с. 52].

Отже, якщо виходити з рівня відповідного структурно-правового утворення, у межах галузі цивільного процесуального права, можна виділяти три рівні цивільних процесуальних принципів, які впливають на процес доказування у цивільному судочинстві: перший рівень – галузеві принципи, які впливають на

процес доказування у цивільному судочинстві; другий рівень – принципи доказового права як підгалузі цивільного процесуального права; третій рівень – принципи процесуальних правових інститутів, які входять у структуру доказового права як підгалузі цивільного процесуального права.

Список використаних джерел: 1. Фокина М. А. Механизм доказывания по гражданским делам : автореф. дис. на соиск. учёной степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / Фокина Марина Анатольевна. – М., 2011. – 62, [1] с. 2. Власов А. А. Гражданское процессуальное право : учебник / Власов А. А. – М. : Велби, 2003. – 240 с. 3. Медведев И. Г. Письменные доказательства в гражданском процессе России и Франции : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.15 / Медведев Игорь Геннадьевич. – Екатеринбург, 2003. – 348 с. 4. Советский гражданский процесс : учебник / [Н. И. Авдеенко, П. Н. Евсеев, М. А. Кабакова и др.] ; под ред. Н. А. Чечиной, Д. М. Чечота. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1984. – 424 с. 5. Актуальные проблемы теории и практики гражданского процесса / под ред. Н. А. Чечиной, Д. М. Чечота. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1979. – 192 с. 6. Коваленко А. Г. Институт доказывания в гражданском и арбитражном судопроизводстве / А. Г. Коваленко. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Норма, 2002. – 256 с. – (Современный гражданский и арбитражный процесс). 7. Веденеев Е. Ю. Роль суда в доказывании по делу в российском гражданском и арбитражном судопроизводстве / Е. Ю. Веденеев // Арбитражный и гражданский процесс. – 2001. – № 2. – С. 33–41. 8. Проблемы науки гражданского процессуального права / [Комаров В. В., Бигун В. А., Баранкова В. В. и др.] ; под ред. проф. В. В. Комарова. – Харьков : Право, 2002. – 440 с. 9. Гражданский процесс : учебник / [Абушенко Д. Б. Воложанен В. П., Загайнова С. К. и др.] ; отв. ред. проф. В. В. Ярков. – [5-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Волтерс Клувер, 2004. – 720 с. 10. Петрик В. В. Принципи інституту відводу в цивільному процесі / В. В. Петрик // Адвокат. – 2011. – № 10 (133). – С. 22–26. 11. Семенов В. М. Понятие и система принципов советского гражданского процессуального права / В. М. Семенов // Сборник ученых трудов Свердловского юридического института. – Вып. 2. – 1964. – С. 179–239. 12. Решетникова И. В. Гражданское право и гражданский процесс в современной России / Решетникова И. В., Ярков В. В. – Екатеринбург ; М. : Норма, 1999. – 312 с. 13. Фокина М. А. Принципы доказывания в гражданском судопроизводстве / М. А. Фокина // Теоретические и прикладные проблемы реформы гражданской юрисдикции : сб. ст. / под ред. В. В. Яркова. – Екатеринбург : Гуманит. ун-т, 1998. – С. 114–129. 14. Цюра Т. В. Суб'єкти доказування та оцінки доказів у цивільному процесі : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Цюра Таїсія Василівна. – К., 2005. – 24, [1] с. 15. Ференц-Сороцкий А. А. Аксиомы и принципы гражданско-процессуального права : автореф. дис. на соиск. учёной степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / Ференц-Сороцкий Андрей Александрович. – Л., 1989. – 16, [1] с. 16. Чечина Н. А. Принципы гражданского процессуального права / Н. А. Чечина // Актуальные проблемы теории и практики гражданского процесса. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1979. – С. 36–60. 17. Баулин О. В. Доказательства и доказывание в гражданском судопроизводстве : учеб. пособие / Баулин О. В., Фильченко Д. Г. ; под общ. ред. О. В. Баулина. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос.

ун-та, 2006. – 264 с. **18.** Осипов Ю. К. Принципы процессуально-правового института подведомственности юридических дел / Ю. К. Осипов // Проблемы применения норм гражданского процессуального права : межвуз. сб. науч. тр. / отв. ред. К. И. Комиссаров, Ю. К. Осипов. – Свердловск : Изд-во СЮИ, 1986. – С. 5. **19.** Чудиновских К. А. Подведомственность в системе гражданского и арбитражного процессуального права / Чудиновских К. А. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 306 с. **20.** Карнаух Т. М. Цивільне процесуальне право України : навч. посіб. / Т. М. Карнаух, Р. Ю. Ханік-Посполітак. – К. : Юстиніан, 2011. – 400 с.

Надійшла до редакції 22.04.2013

Андрійці В. Д. Система гражданских процессуальных принципов, которые влияют на процесс доказывания

Исходя из содержания норм гражданского процессуального права, обоснованы и сведены в систему принципы, влияющие на процесс доказывания в гражданском деле. Система принципов, влияющих на процесс доказывания, строится, исходя из трехуровневой структуры норм гражданского процессуального права.

Ключевые слова: принципы, правовые институты, доказательное право, гражданское процессуальное право, процесс доказывания.

Andriyco V. D. The system of the civil procedural principles that have affected on the process of evidence

The principles that affect the process of evidence in civil case are displayed and organized based on the content of the norms of civil procedure law. The system of principles that affect on the process of evidence, is constructed based on the three-level structure of the norms of civil procedure law.

Keywords: principles, legal institutions, law of evidence, civil procedure law, process of evidence.

УДК 347.1,347.4

К. А. Карчевський

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ «АФІЛІЙОВАНА ОСОБА»

Здійснено порівняльно-правовий аналіз поняття «афілійована особа». Досліджено вітчизняні та іноземні нормативно-правові акти, які містять поняття «афілійована особа», а також інші поняття, які є або близькими за змістом до нього (наприклад, пов'язані особи), або характеризують його основний зміст (наприклад, контроль).